

Antjie en de anderen

De Afrikaanse literatuur in Nederland in 2025

De oorlog in Oekraïne kent nog geen einde, die in Gaza in feite evenmin. In Nederland heerst gelukkig geen oorlog maar wel groeit en groeit de binnenlandse explosiegolf. In alle delen van het land blijven drugsbendes, afgewezen minnaars en oproerkraaiers huizen en auto's van slachtoffers belagen met vuurwerkbommen of erger. Intussen is de Nederlandse coalitie van vier partijen die in 2024 een regering had gevormd, in 2025 roemloos uiteengevallen. Na nieuwe verkiezingen in oktober zijn de politici begin '26 hard bezig om een nieuw verbond te smeden.

Intussen bloeien de Nederlandse bibliotheken. 20 % van de bevolking was in 2024 lid, waarbij 73 % van de jongeren tot 18 jaar (gratis). Er kwamen meer medewerkers: 8.300 betaalde en 28.000 onbetaalde. Toch werden er minder boeken op papier uitgeleend: 51,5 miljoen. Daarentegen groeiden de modernere categorieën: 5,8 miljoen e-boeken en 2,6 miljoen luisterboeken.

Voor de verkoop van (nieuwe) boeken heeft de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) al voorlopige cijfers over 2025. Er blijken "maar" 44 miljoen boeken verkocht, terwijl 2024 uiteindelijk was uitgekomen op 46. Vooral het Nederlandstalige boek (inclusief vertalingen) liep terug, de verkoop van Engelstalige bleef gelijk. Ook het aandeel van de echte boekwinkels (in vergelijking met webwinkels) is iets teruggelopen (54 %).

De Amerikaan Dan Brown schreef met *Het ultieme geheim* (*The secret of secrets*) het bestverkochte boek (234.000); met *Wisselwachter* (non-fictie!) werd de journalist en historicus Geert Mak nummer 1 in de categorie: 'oorspronkelijk Nederlands'. *De camino* van de Nederlandse thrillerschrijfster Anya Niewarra, vorig jaar het meest verkocht, blijft al enkele jaren het meest uitgeleende bibliotheekboek: in 2025 48.000 keer. Cijfers voor vertaalde Afrikaanse boeken worden niet afzonderlijk bijgehouden.

Poëzie

In Nederlandse kranten kom je zelden een dichtregel tegen, laat staan acht. Maar al op de vierde dag van het jaar vergastte de schrijfster Renske Jonkman ons krantenlezers opeens op de poëzie van Elisabeth Eybers. In haar essay 'Ik ging voorbij de ikkigheid' stelt zij de gerichtheid op het ik tegenover de gemeenschapszin en overweegt zij de mogelijkheid van maatschappelijke betrokkenheid in een tijd van individualisme. Daarbij herkent Jonkman zichzelf in het gedicht 'Uitsig op die kade'. Groeiende aandacht voor de vogels langs de kade maakt dat de dichteres oog krijgt voor haar omgeving en 'los komt te staan van het inwendige gewoel'. Bij Eybers: 'as steeds meer buitendinge my gaan boei/dan sintels van inwendige gevoel'. Jonkman bedenkt dat zij ook zelf de draai naar de buitenwereld zou kunnen maken: die buitenwereld 'steeds een beetje meer laten winnen. Jezelf steeds minder missen' (*nrc* 4 en 5 januari).

Ook in de rest van 2025 waren het dichters die in Nederland voor een groot deel het beeld van de Afrikaanse literatuur bepaalden. De dood van Breyten Breytenbach had meteen reacties

van velerlei soort opgeroepen, maar die stroom ging na 31 december door. “'Ek sal sterf en na my vader gaan,/Wellington toe met lang bene,” schreef je/op een rondreis door het paradijs/van de apartheid, van de baobab en vijgenbomen’ - de oude dichter H.C. ten Berge gedenkt zijn collega met een indrukwekkende echo van de klassieke klaagzang over een gestorven vriend: het middeleeuwse Egidiuslied. Ten Berges gedicht is doorspekt met woorden van Breytenbach zelf (‘Laatste woorden, in memoriam Breyten Breytenbach’, *De Gids* 2025/1).

Het Leidse gastdocentschap van de Afrikaanse dichter en geleerde Alwyn Roux, met de Afrikaanse dichters en hun positie in de Nederlandse literaire wereld als onderwerp, vormde ook een ongezochte aanleiding om de figuur Breytenbach extra aandacht te geven. Van het ruime tiental colleges ging er een helemaal over Breytenbach en Roux bood zijn zestien studenten bovendien een (openbaar) ‘Breyten Breytenbach Symposium’ op 27 februari, met Francine Maassen en Yves T’Sjoen. Dit was een mooie avond. Het symposium speelde zich af in een magazijn van de Leidse boekhandel Index, hoorbaar gelegen naast een boksschool, maar het afwisselende programma maakte niettemin indruk, vooral de presentatie van Breytens gedichten door het duo Roux-Maassen.

Op 17 april trok Roux weer voor Breytenbach ten strijde. In een lezingenreeks ‘Letter en Geest: Neerlandistiek in Leiden’ van de Faculteit Geesteswetenschappen verzorgde hij een ‘hybride lezing’: ‘Imagine Africa – Breytenbachs ideeën rondom Afrika.’ Roux schetste in het Engels een ontwikkeling waarbij Breytenbach Afrika eerst van buitenaf ziet, om te eindigen als een poëtische stem van Afrika. Een geanimeerd gesprek van Roux met een van de aanwezige toehoorders (in het Afrikaans) vormde een prachtige afsluiting. Roux had zijn taal overigens al eerder hooggehouden, met een Afrikaanse bijdrage aan een Nijmeegs forum over de internationale neerlandistiek (3 april).

Breytenbach werd niet alleen herdacht in Leiden. De NPO (Nederlandse Publieke Omroep) kwam met een podcast ‘Grote Geesten – Breyten Breytenbach.’ Nathan de Vries praat daar met Conny Braam, Adriaan van Dis, Alfred Schaffer en Amanda Strydom (www.nporadio1.nl/podcasts/wat-blijft). ‘Een herinnering aan Breyten Breytenbach’ heette een bijeenkomst in het bekende Zuid-Afrikahuis in Amsterdam (13 maart), onder leiding van Margriet van der Waal, met zowel sprekers in levenden lijve als “digitaal”. Vanuit Paarl vertelde Laurinda Hofmeyr over haar muzikale bewerkingen van Breytenbachs gedichten; vanuit Stellenbosch ging Louise Viljoen in op haar ervaringen met dat werk als jong studente en later, met als slotsom: ‘de modernistische droom van het kunstwerk als autonoom heeft hij totaal afgebroken.’ Breytens vriend Adriaan van Dis bouwde Van der Waals vraag, hoe Breytenbach het Nederlandse Zuid-Afrika beeld heeft beïnvloed, om naar een vraag over die invloed op Van Dis zelf: ‘Een geweldige dichter. Als politieke leidsman heb ik ’m een beetje losgelaten maar al met al heeft hij mijn leven totaal veranderd. Bijna alles kwam door hem, door Breyten wilde ik Afrika leren kennen, ging ik de journalistiek in, naar de radio.’ Yves T’Sjoen liet het licht vallen op Breytenbachs voortdurende bemoeienis met het Goree-instituut.

Als iemand veel doet voor de Afrikaanse literatuur in Nederland en Vlaanderen, dan is het wel T’Sjoen. Zuid-Afrika kan van hem vele bijdragen direct volgen via het digitale magazine *Voertaal* (<https://voertaal.nu>). T’Sjoen werkte mee aan de Leidse colleges van Roux, publiceerde een nieuw boek over Breytenbach *De ontdekking van het eiland, breytenbachiana* (Gent, Skribis, € 19,50), voerde een reeks gesprekken met Afrikaanse schrijvers (‘Tweespraak’), plus een extra uitvoerig gesprek met Etienne van Heerden. Inmiddels wisselt hij van gedachten over Breytenbach met Afrikaanse dichters.

Bleef de dood van Breytenbach in het begin van het jaar centraal staan, in het najaar keerde ieders aandacht terug naar een inmiddels zeer bejaarde heikele kwestie rond een andere

beroemde dichter. Ik bedoel de grote nalatenschap van Ingrid Jonker: jaren geleden in veiligheid gebracht door Gerrit Komrij, na diens dood uit zijn huis in Portugal overgebracht naar het Literatuurmuseum in Den Haag, daar ten behoeve van alle lezers gedigitaliseerd en wachtend op een veilige verblijfplaats in Zuid-Afrika. Dankzij Jan Mutton, voorzitter van SASNEV, en Andries Visagie van de Universiteit Stellenbosch is de ideale oplossing gevonden en heeft ook het feitelijke transport plaatsgehad. “De kist van Jonker” is terug in Zuid-Afrika. Haar archief wordt welkom geheten in de Universiteitsbibliotheek Stellenbosch. Kevin van Vliet is hier blij over (‘Eerherstel voor Gerrit Komrij: Jonker-personalia na 25 jaar terug in Zuid-Afrika’, *Trouw* 13 november). Tom Lanoye over de actie van Komrij: ‘Er zijn voor mindere heldendaden monumenten opgericht.’

Ongeveer tegelijkertijd trad Janneke Siebelink, de schrijvende dochter van de beroemde schrijver Jan, met Jonker voor het voetlicht. Haar debuut *Soms sneeuwt het in april* (2022) draagt al als motto: ‘Ik herhaal je/ Zonder begin of einde’ (vertaling van Komrij), maar haar nieuwe roman, *Een verdwaalde zomerdag*, is nadrukkelijk op Jonkers leven geïnspireerd. Een van de hoofdfiguren heeft veel weg van Ingrid Jonker, ook al heet ze Astrid Viljoen (Amsterdam, Ambo Anthos € 24,99).

Klein nieuws over Afrikaanse letteren uit Leiden: de plaatselijke Straatnamencommissie wil vier nieuwe straten bij de Transvaalbuurt noemen naar Zuid-Afrikaanse dichters en schrijfsters: Eybers, Gordimer, Jonker en Schreiner. Een vijfde is bestemd voor Miriam Makeba.

Gelukkig liet ook een levende dichteres van zich horen: Ronelda Kamfer. In *De Gids*, hetzelfde tijdschrift (sinds 1837) waarin Ten Berge Breytenbach herdacht, publiceerde zij samen met Nathan Trantraal – ook een dichter – twee satirische stripverhalen ‘n Kodak Moment’ en ‘Made in Apartheid’ (2025/3 en 6). Met de tekst in onvertaald Kaaps Afrikaans! Het werk van Kamfer is voor Jogchum Zijlstra een ideale opstap bij de vraag: ‘hoe vindt een dichter woorden voor geweld en misbruik?’ Zij ontworstelde zich volgens hem aan een uitzichtloos en gewelddadig bestaan, op basis van poëzie die nuchtere feiten brengt, maar met een ‘ondertoon van grimmige humor’ (*Nederlands Dagblad*, 29 augustus).

En net als Alwyn Roux verbleef er nog een dichter wat langer in Nederland, een zingende dichter nog wel. Jannie du Toit maakte in oktober en november weer een kriskras-tournee door Nederland en Vlaanderen, met optredens in Twijzel en Leeuwarden (Friesland), Delfzijl en Stadskanaal (provincie Groningen), Vreeland en het Herman van Veen Arts Center in Soest (prov. Utrecht), Lunteren (Gelderland), Beek (Limburg), Amsterdam (Zuid-Afrikahuis en Pleintheater) en meer. Lieske Pricker gaf een aankondiging van het Vreelandse optreden (*AD/Algemeen Dagblad*, 16 oktober).

Vertalingen

Hoewel er in 2025 van geen van de twee nieuw werk verscheen, blijven Irma Joubert en Deon Meyer, gemeten aan hun lezersaantal en oplagen, de ongekroonde koningin en koning van de Afrikaanse literatuur in Nederland. Uitgeverij Mozaïek biedt van Joubert negen romans in drie trilogieën aan en geeft daarbij per boek het aantal drukken: ‘Dochters van Zuid-Afrika’ (9,5,6), ‘Onderweg naar Zuid-Afrika’ (7,11,2), ‘Een veilig thuis’ (11,18,5). A.W. Bruna doet daar nog een schepje bovenop: acht Bennie Griessel-romans, de negende aangekondigd, en daarbij nog zes andere Meyers.

Jaco Jacobs is in Nederland nog niet zo bekend, hoewel uitgeverij Ploegsma in Amsterdam, een specialist in jeugdliteratuur, zijn boeken al een jaar of vijf uitgeeft. In december 2024 kwam het vierde: *Een meisje met vleugels*, vertaald door Tjalling Bos en geïllustreerd door

Sophie Pluim (€ 16,99). Joukje Akveld vindt het verhaal ‘iets te rechtlijnig verteld’ (‘met een opzichtige slechterik’), maar noemt *Een meisje* ook: ‘een fijn boek voor lezers die nog niet toe zijn aan (...) meer doorwrochte verhalen’ en ‘een onbekommerd kinderavontuur’ (*Het Parool* 28 december 2024). Rubén Rodríguez da Silva is een graadje positiever: ‘lees dit boek vooral omdat het erg goed is. Jaco Jacobs schrijft fantastische jeugdboeken waar een volwassen laagje overheen ligt’ (*De Boekenkrant* april 2025).

Nog net in 2025 verzorgde een dappere uitgever in Friesland het Nederlandse debuut: van Joan Kruger met *Wieg*. De vertaler is Rob van der Veer (Gorredijk, Noordboek € 29,90). Ik zag nog geen kritieken.

Antjie Krog

Jogchum Zijlstra (‘Je moet de verminkte wereld bezingen’, *Nederlands Dagblad*, 7 maart) attendeert op *Breuk in de horizon* (Amsterdam, Bezige Bij € 23,99). Al in het najaar van 2024 heeft Antjie Krog voor Nederland een originele poëziebloemlezing van ruim 200 bladzijden samengesteld, op basis van het gemeenschappelijke onderwerp ‘verzet’. Het gaat om gedichten uit de hele wereld. De poëzie uit andere talen is bijna steeds vertaald. In haar inleiding kondigt Krog aan: ‘bekende en minder bekende gedichten, Nederlandse en nog niet eerder vertaalde gedichten, klassieke gedichten en hopelijk ook heerlijke, onverwachte en volkomen onbekende gedichten.’ We vinden hier Afrikaanse dichters als Breytenbach, Eybers (onvertaald), Jonker, Kamfer, Krog zelf, Small en Trantraal, en ook Zuid-Afrikaanse dichters in enkele andere talen.

De Limburger geeft een korte signalering met waarderende woorden: ‘uitmuntende keuze’, ‘prachtige bundel’ (8 december 2024).

De vertaling die in 2025 veruit de meeste aandacht trok, is zonder twijfel een volgend boek van Antjie Krog. Met *Binnenrijm van bloed, autobiografische roman* morrelt Krog volgens de Nederlandse kritiek aan de genregrenzen. Is het inderdaad een roman? Een autobiografie? Een non-fictieroman? Hans Ester karakteriseert het als ‘een bonte mengeling van zeer uiteenlopende teksten’ (vert. Robert Dorsman, Amsterdam, Bezige Bij € 24,99). Er is massaal gereageerd. Niet alleen in de kranten maar ook op veel Nederlandse literatuur-sites en sites van boekwinkels. Tik in: ‘binnenrijm van bloed’, vergeet die derde n niet, en u zult het zelf zien.

In de kop boven de mooie bespreking van Geertjan de Vugt is sprake van ‘haar vreselijke, racistische moeder’. Dat past niet bij het betoog van De Vugt: hij bewondert in zijn kritiek nu juist de schakeringen waarmee Krog in *Binnenrijm* het portret van haar moeder Dot Serfontein heeft getekend. Ja, Krog zegt: ‘weezinwekkend’ maar er staat: ‘bij vlagen weezinwekkend.’ De Vugt heeft het over: ‘zorgvuldig uitgesneden perspectieven’, weliswaar hard maar ‘even hard als liefdevol’ met ‘toch iets van tederheid.’ (*de Volkskrant* 16 augustus).

Ook Jaap Goedegebuure is van het boek onder de indruk. Hij noemt het ‘een veelzijdig, bontgekleurd en dikwijls confronterend en pijnlijk portret van een moeder – en tegelijk een zelfportret van de dochter.’ De twee vrouwen staan vaak tegenover, maar in ander opzicht toch ook wel naast elkaar. Moeder schrijft voor de Afrikaner natie, dochter heeft daarvan niets dan afkeer, maar allebei leveren ze strijd. En daarbij blijven ze altijd moeder en dochter. Het boek ontwikkelt zich volgens Goedegebuure in de richting van ‘een melancholiek, af en toe zelfs bitter gestemd afscheid’. Een afscheid van de moeder, dat tegelijk een afscheid is ‘van een gedeeld en ondanks alles dierbaar verleden.’ Krogs aankondiging in het nawoord, dat zij niet meer zal schrijven, brengt de criticus tot de bange vraag: ook geen poëzie meer? Hij hoopt: ‘dat ze zich in beide gevallen vergist’ (*Trouw* 30 augustus).

Dieuwertje Mertens schrijft onder meer over de grote brug die de twee vrouwen zo hecht verbindt dat ze er onmogelijk aan voorbij kunnen gaan: de taal, het taalgevoel, het schrijftalent. Serfontein noemt het: hun sterke *woordband*. (*Het Parool* 6 september).

Ook Arie Kok toont zich door de roman diep getroffen: ‘beiden doopten hun pen in een vuur dat hun teksten deed gloeien van leven en hartstocht.’ Zijn bijzonder lovende kritiek eindigt met een waarschuwing: dat *Binnenrijm* geen eenvoudig boek is en dat de lezer wel moet beschikken over ‘enige kennis van Zuid-Afrika’ (*Friesch Dagblad* 6 september). Aan het eind van het jaar riep Kok het boek van Krog uit tot een van ‘de drie beste boeken van 2025’ (*Friesch Dagblad* 27 december).

Hans Ester wijst op de grote plaats die, naast haar schrijfwerk, ook de godsdienst voor Serfontein vertegenwoordigde, nog een gebied waar de wegen van moeder en dochter uiteenliepen. Hij schrijft ook over de aandacht van Krog voor de zorg die haar inmiddels bejaarde moeder nodig heeft en de rol die een zwarte verpleegster daarbij vervult (*Reformatorisch dagblad* 14 november).

Antjie Krog is zelf maar kort in Nederland op bezoek geweest; zij ondernam voor haar boek geen echte “promotietour”, wat de verkoop misschien belemmert. Wel presenteerde de vertaler Robert Dorsman met zijn collega Jan van der Haar op 27 oktober in Luxor in Zutphen een Krog-avond zonder Krog zelf.

Op vrijdag en zaterdag 7 en 8 november deed de schrijfster wel mee aan het literair-muzikale festival ‘Crossing Border’ in Den Haag. De vrijdagavond bracht een gezamenlijke dichterspresentatie in de Koninklijke Schouwburg, op de zaterdagochtend ging Krog in een spiegelent die was opgezet vóór het Escherpaleis aan het Lange Voorhout, voor zo’n honderd mensen in gesprek met Marijke Schermer. Omdat twee aanwezigen geen Nederlands verstonden, sprak men helaas Engels, al ging Krog als vanzelf af en toe over op het Afrikaans en projecteerde men ook wel Afrikaanse citaten op een scherm. Bezoeker Adriaan van Dis vroeg met de nodige nadruk toestemming om een vraag in het Nederlands te mogen stellen. Dat mocht.

Krog kwam uitgebreid te spreken over de verhouding tot haar moeder: de moeder-dochterrelatie verloopt in het algemeen moeizaam en schrijvers schrijven er dan ook weinig over. Haar moeders familie, Serfontein, tekende zij als oer-Afrikaners, generaties van voortrekkers, alleen al door hun naam helemaal verbonden met het Afrikanerdom. Krog staat daar juist tegenover, wat leidde tot tegenstellingen, tot in het dagelijks leven. Als moeder in een gevaarlijke rivier ging zwemmen, wilde dochter dat nadoen. Krog beklemtoonde het niveau van haar moeders werk: Dot Serfontein was een echte schrijver, een prozaïst, veel meer dan Antjie Krog zelf.

Van het interview is verslag gedaan door Anne Moraal: ‘Fictie, zo vertelt Krog, helpt om de waarheid te vinden. Een fictionele laag kan helpen om echt onder woorden te brengen wat je wilt zeggen’ (*nrc* 10 november). Krog bracht ook haar ervaring naar voren, hoe de romanschrijver in zijn boeken moet doorgeven wat hij heeft leren kennen in andere mensen. Het voelt aan als “roven”, het is voor haar niet prettig. Misschien ligt hier een van de redenen voor haar besluit, niet meer te schrijven.

De *nrc* liet een belangrijk vraaggesprek met Krog door Toef Jaeger volgen (29 en 30 november). Opnieuw werpt Krog de vraag op: ‘mag dit wel (...) mag ik hierover schrijven?’, die extra wringt doordat zij schreef over haar eigen moeder. De Zuid-Afrikaanse Apartheid is een tweede onderwerp. Jaeger noemt Israël en Krog brengt de bekende vergelijking naar voren van het “Gaza” van Israël, als traumatische reactie op de Shoah, met de Apartheid als reactie op de Anglo-Boerenoorlog: Krog: ‘Ik vind de parallellen heftig.’ In Zuid-Afrika komt het

trauma van de Apartheid daar dan nog bij: ‘de enorme criminaliteit, die gepaard gaat met de armoede en de woede’; ‘corruptie komt voort uit het gevoel minderwaardig te zijn, uit onzekerheid, drie eeuwen is verteld: je kan niets, je bent niks en je hebt niks.’ Op de vraag of Krog zich in Zuid-Afrika nog steeds een vreemde voelt, zegt ze: ‘nee. Ik voel me op mijn plek, het is niet gemakkelijk, maar ik hoor er.’

Meer verliezen

Voor twee eerder overledenen kwamen er in 2025 nieuwe “in memoriams”. In het digitale *Spectrum* (maart) schetst Ena Jansen de betekenis van Riet de Jong-Goossens (Sas van Gent 1937- Nijmegen 2024) als vertaalster van vele tientallen Afrikaanse romans en dankt zij haar voor haar, belangeloze, vertaling van de boeken van Jansen zelf. Zij vermeldt de lange reeks welverdiende onderscheidingen die De Jong te beurt zijn gevallen, en geeft meteen uitdrukking aan warme gevoelens van vriendschap. ‘Riet de Jong-Goossens se kreatiewe diens aan die Suid-Afrikaanse én aan die Nederlandse letterkunde is ongekend groot en belangrik.’

In het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden 2023-2024* (Leiden, Maatschappij der Nederlandse letterkunde 2025, 72-80) vinden we het ‘Levensbericht’ van Jacques van der Elst (Den Haag 1940 - Pretoria 2022), van de hand van Hein Viljoen. Die geeft een korte schets van de persoonlijkheid van zijn collega; de beschikbare ruimte is nodig voor de ongelooflijk brede reeks activiteiten die Van der Elst in zijn talloze functies voor het Afrikaans en het Nederlands heeft ondernomen. De Akademie benoemde hem tot erelid. Van der Elst kon al die verrichtingen aan dankzij zijn enorme werkkraft en dito vindingrijkheid. Voor mij is hij altijd de man gebleven die in 1992 in Potchefstroom met het eerste Neerlandistiek-congres definitief een eind maakte aan de culturele boycot. Wat Viljoen zegt over de gastvrijheid van Betsie en Jacques van der Elst kan ik persoonlijk bevestigen. En tenslotte was het niemand minder dan Jacques, die mij in 2009 min of meer opdroeg de jaarlijkse artikelreeks te beginnen, waarvan u nu deel achtien leest. Aan zo’n verzoek ga je niet zomaar voorbij. Jacques van der Elst is de stamvader van ‘De Afrikaanse literatuur in Nederland.’

EFP FRANCKEN

Noordwes-Universiteit

E-pos: eepfrancken@planet.nl